

Tóth László:

VÁLTOZÓ TENDENCIÁK A KÖZTÁRSASÁGKORI RÓMA KATONAI BÜNTETŐPOLITIKÁJÁBAN

Rezümé:

A köztársaság korában a hadseregben lévő büntetőpolitika sosem volt mindig egyforma, és számos eltérés figyelhető meg, ha összevetjük a köztársaság különböző periódusait. Maga a büntető eljárás menete és kivizsgálása kialakulása óta a katonák esetében gyakorlatilag mindvégig azonos képet mutat. A változás elsősorban kiszabott büntetések mértékében manifesztálódott, a hellenisztikus hatások és társadalom átalakulása miatt. A köztársaság utolsó századában a büntetések bizonyos csoportjában enyhülés figyelhető meg, továbbá a korábban büntetett egyes magatartások (mint például a homoszexuális tevékenység) fele nagyobb tolerancia irányul.

Kulcsszavak:

római hadtörténelem , római jogtörténet, római köztársaság

László Tóth:

CHANGING TENDENCIES IN THE PENAL POLICY OF THE REPUBLICAN ROMAN ARMY

Abstract:

In the age of the Roman Republic, the army penal policy was never the same. Many differences can be observed if we compare the periods of the history of the republic. Since their formation, the penal procedure and the investigation in case of the soldiers did not practically change and showed a similar aspect. The alteration primarily manifested in the levels of punishments because of the Hellenistic impacts and the transformation of the society. In the last century of the republic, a kind of remission can be observed by certain punishments. Furthermore, some types of behaviour which had previously been punished were tolerated more (for example homosexual activity).

Key words:

Roman military history, Roman legal history, Roman Republic

Minden hadsereg ütőképességének egyik kulcskérdése a fegyelem megteremtése és fenntartása. A kívánt állapot számos módon (kiképzéssel, a katonák dolgoztatásával, jutalmazással és büntetéssel stb.) érhető el. Jelen tanulmány tárgya a büntetések működési mechanizmusainak és fajtáinak vizsgálata a köztársaságkori Róma katonai büntetőpolitikájában. Jogtörténeti szempontból a vizsgált időszak az archaikus és preklasszikus jogot fedi le, azonban a jelen írás hangsúlya a források szegénysége miatt elsősorban a preklasszikus korra helyeződik.

A büntetés célját számos aspektusból meglehet közelíteni. A büntetés történhet az istenek kiengesztelésére, elkövetett bűntett megtorlásául, általános és különleges megelőzés kapcsán, és nem utolsó sorban pedagógiai célzattal.¹

A római jogrendszer kettős felosztása (*ius publicum* és *ius privatum*) miatt önálló római büntetőjogról nem beszélhetünk. A katonákra vonatkozó jogok a *ius publicum* rendszerébe tartoztak. Ez nem jelenti azt, hogy a római jogászokat nem érdekelte volna a téma, de ezekről a művekről többnyire csak hivatkozásokból tudunk.

A köztársaság korában, a Kr.e III. század végétől jelentek meg a jogot is tartalmazó katonai értekezések (ld. Lucius Cincius Alimentus, idősebb Cato,

¹ Sály Pál: Előadások a római büntetőjog köréből. Miskolc Egyetemi Kiadó, 2011. 9–13. old.

Cornelius Sulla). A köztársaság középső és késői időszakából származó tradíciók és princípiumok a jog terén is hatással voltak. A ránk maradt dekretális források (a Codex Theodosianus, Digesta 49. könyvének 16. fejezete, az Ecloga releváns része, Rufus katonai törvényei) a katonai jog kapcsán meglehetősen későiek. A vizsgált korszakhoz a Digesta releváns részei használhatók, ugyanis a Digestában szereplő öt remek jogász közül hárman (Ulpianus, Papinianus, és Paulus) a katonai szférából érkeztek. Modestinus pedig korábban a praefectus tisztséget töltötte be, így a rendészeti kérdések nem álltak tőle távol. A Digesta ezen fejezetei között találjuk az egyik legnagyobb római katonai jogi specialista, Arrius Menander ránk maradt töredékeit is.

Mivel a primer jogi forrásaink a vizsgálandó korszakhoz viszonyítva későiek, emiatt az időbeli távolságot elsősorban úgy próbálom áthidalni, hogy az ezekben a forrásokban szereplő szankciókat – különös tekintettel a források relatív szegénységére – a klasszikus auktorok mellett, elsősorban az ókori hadtudományi szerzők, Frontinus és Vegetius releváns műveivel igyekszem összevetni. Mivel a római köztársaság hadserege történetében élénk cezúrát húzhatunk a Marius féle haderő-reformmal, a társadalmi változásokkal párhuzamosan új tendenciák is megjelentek a római köztársaság és később, a birodalmi hadseregben, és ez olykor élesen manifesztálódott a büntetések kiszabásában is.

A római polgár viszonya a háborúhoz és hadkötelezettséghez jelentősen más képet mutat más ókori népekhez viszonyítva. Ezt a fajta római mentalitást markánsan úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a római polgárok csak harmadrangúak voltak az állami érdekekhez képest.² Egy másik jelentős mentalitásbeli különbség az, hogy a római állam és római mentalitás a kudarcot semmilyen formában nem tolerálta. Napjaink népszerű szlogenje, miszerint nem a győzelem, hanem a részvétel a fontos, a köztársaság korában elképzelhetetlen volt a római polgár számára. Előfordult, hogy a vesztes ütközetből visszatérőket a hadseregből – megalázások mellett – büntetésből elbocsájtották. az állam számára sokkal elfogadhatóbb volt ugyanis vesztes csata esetén a harctéri halál, mint az, hogy a polgár túlélőként visszatérjen.

Ahogy Phang rámutat³ ez az eljárást még a római köztársaság egyik legkritikusabb pillanatában, a cannaei csata után sem adták el fel: míg a csatában elesettekről állami gyásznap keretein belül emlékeztek meg, addig a túlélő légió tagjait büntetésből száműzték. Ezen a tradíción az sem változtatott, hogy az adott pillanatban vesztesre álltak a második pun háborúban, és az emberhiányt rabszolgák besorozásával próbálták pótolni.⁴ Ez a mentális berögződés csak a köztársaság utolsó évszázadában változott meg, amikor polgárháborús állapotok ezt a hagyományt is felülírták.⁵

A római katonai pedagógiában a büntetés mindig az elsődleges módszerek között szerepelt és azt célt szolgált, hogy jobbá tegye katonákat.⁶ A rómaiak annak érdekében, hogy e céljukat elérjék, nem csak az egyént büntették, hanem olykor

² Havas László: Róma: egy világbirodalom politikai, erkölcsi és történelmi eszméi. Antik államelméleti antológia. Debrecen 1998. 20–21 old.

³ Phang, Sara Elise: Roman military Service Ideologies of Discipline in the Late Republic and Early Principate. Cambridge University Press, 2008. 142–143. old.

⁴ Titus Livius: XXIV. 14.

⁵ A polgárháborús állapotok miatt nem engedhették meg maguknak, hogy ne használják ezeket az erőforrásokat a hatalomért vívott harcban.

⁶ Vegetius III. 26.

kollektív büntetést is alkalmaztak azért, hogy a katonák jobban figyeljenek egymásra és növeljék a kohéziót a hadseregben.⁷

A katonai bűncselekmények közbűncselekménynek minősültek mindazon esetekben, amikor az állam érdeke büntetés volt.⁸ A bűncselekmény attól katonai, hogy azt az elkövető személy katonaként követte el. Így a katona által elkövetett bűncselekmény olykor látszólag meggyezik egy-egy általános büntetellel (például lopás). A büntetés azonban az elkövető katona volta miatt különös büntetésnek minősül, ügyét különös eljárásban vizsgálták ki.⁹

A bűncselekmények, amelyeket a római hadsereg állományába tartozó katona elkövethet Brandt szerint¹⁰ a következő kategóriákba sorolhatóak be: engedetlenség a magistraturát viselővel szemben; a szakrális szféra jogainak megsértése (nefas); a törvények megsértése; hazaárulás (perduellio).

A bűncselekmények, fegyelemsértések és azok szankcionálása

Az engedetlenség

E körbe sorolták a hivatalt viselővel szembeni engedetlenséget, bármilyen mértékű parancsmegtagadást, a parancs végrehajtása közbeni bármilyen mértékű mulasztást is, és a dezertálást is.

Az engedetlenség megítélése kapcsán az sem számított enyhítő körülménynek, ha a tettet győzelem követte. Az engedetlenség okán ugyanis csorbult a katonai felettes tekintélye, ami hosszú távon a hadsereg demoralizálódásához vezethetett.

Az elkövető kisebb mulasztások esetén is súlyos szankciókra (például botozás) számíthatott. Polybiostól tudjuk, hogy azért is volt tábori mulasztásnál ilyen mértékű a büntetés, mert így próbálták a kohéziós erőt növelni és többieket az egymásra való odafigyelésre nevelni.

Dezertálás

Modestinus és Rufus egyaránt olyan engedély nélküli távolevőként definiálta a dezertőrt, akit úgy hoznak vissza.

Arrius Menander különbséget tett abban, hogy a dezertálást béke, illetve háborús időben történt-e.¹¹ A Marius-féle haderőreform előtt az effajta megkülönböztetésnek nem volt értelme, mert a hadsereget veszély esetén sorozással állították fel. Ilyen módon a dezertálás fogalma valamikor a hivatásos hadsereg felállítását után alakulhatott ki.

A preklasszikus korban a dezertálásért járó büntetések igen szélesebb skálán mozogtak. Kevés az olyan forrás, amelyik nem halálbüntetést említ a dezertőr számára.

Decimus Iunius Brutus Callaicus és Publius Cornelius Nasica Serapio consulsága alatt, Kr.e. 138-ban a hadseregből dezertálókat nyilvánosan megostorozták és eladták rabszolgának.¹² A későbbi források szerint a büntetés

⁷ Állítólag Sertorius egy cohorsnyi katonát (kb. 500 fő) kivégeztetett, mert egyikük megpróbált megerőszakolni egy nőt, lásd. Appian. B. Civ1. 109.

⁸ Molnár Imre: Büntető- és büntető eljárásjogi alapelvek római előzményei. In: Tokaji Géza Emlékkönyv Szeged, 167–168. old.

⁹ Varga Péter: De re militari. (A katonai jogról – forráselemzés) In Ausz 57 1999 3–5. old.

¹⁰ Brandt, 99–108.

¹¹ D. 49.16.5.1.

¹² Frontinus: IV.1.20, Titus Livius: Per. 55.

mértékét befolyásoló tényező volt a dezertőr újonc volta,¹³ a kivételektől eltekintve azonban egyértelműen a halálbüntetés dominált.

A második pun háború alatt Fabius Maximus a Samniumban elfogott 370 római katonaszökevényt Rómába küldte, ahol megvesszőzték őket, azután pedig letaszították őket a szikláról.¹⁴ Hasonlóan a klasszikus korhoz, a dezertálásért járó büntetés kiszabásakor súlyosbító körülménynek számított, ha az ellenséghez szökött a dezertőr.¹⁵ Scipio Africanus Maior a győztes zamai csata után, az itáliai, korábban szövetséges dezertőröket lefejeztette, míg a római katonákat megkínóztatta és hasonlóképpen büntette, mint a szökött rabszolgákat, akiknél a keresztre feszítésre is sor került.¹⁶ Scipio Aemilianus Africanus, Karthágó lerombolásakor, a nem római dezertőröket vadállatok elé dobatta.¹⁷ Lucius Aemilius Paulus Macedonicus harci elefántokkal tapostatta szét a dezertőröket.¹⁸

A kegyetlen retorziókhöz itt értelemszerűen biztonsági szempontokat is figyelembe vettek: a római államnak nem ált érdekében, hogy katonai tervei, harceljárásai más ellenséges népekhez is átkerüljenek. Nem meglepő tehát, hogy a rómaiak által kötött békeszerződések egyik állandó eleme a szökevények kiadásával kapcsolatos.¹⁹

A harctérről való megfutamodás is az engedetlenség egyik formája. Ellentétben a kései rendelkezésekkel, a korai és közép-köztársaság időszakában nemcsak az első megfutamodó katonát büntették meg, hanem mindenkit, aki megfutamodásban részt vett.²⁰ Atilius Regulus egy cohorsznyi katonát jelölt ki, arra, hogy megfutamodókat a helyszínen megöljék.²¹

A Marius-féle reformok után egyfajta enyhülési tendencia figyelhető meg: nem alkalmazták már a kivégzéseket olyan mértékben, mint a reform előtt. A túlélő megfutamodóknál a különböző megalázó intézkedések (például a ruhától való megfosztás) erőteljesebben domináltak,²² de a tizedelés már csak kivételesen fordult elő, mert nem volt hatékony.²³

A szakrális szféra megsértése (nefas)

A szakrális szféra elleni büntettek – a vallási előírások megsértésén túl – a katonai eskü megszegését is jelentették. Az esküt ugyanis a rómaiak szent dolognak tekintették, és annak megsértése a főben járó bűnök közé tartozott.²⁴ A *sacramentum militiae* vallásos kötelék volt a katona és a hadvezér között. Magában foglalta a

¹³ D. 49.16.3.9.

¹⁴ Titus Livius : XXXIV 20.

¹⁵ Dig: 49.16.3.10.

¹⁶ Val. Max II.7.12.

¹⁷ Val. Max II.7.13.

¹⁸ Val.Max.: II:7.14.

¹⁹ Lásd a II.Pun háborút követő békeszerződés: Polybiosz: XV.17–19.1, Titusz Liviusz: XXX.36–38,5; Appian.Pun. 49-56a, Zonar.9–14; Nepos, Han.: XXIII.3–4, és az apameiai béke Kr.e.188, Polybiosz: XXI.42, Appian.Syr.32.

²⁰ D. 49.16.6.3 Arrius Menander csak legelsőként megfutamodó katona megölését tartotta szükségesnek. Rufusnál ez az arány némiképp magasabb, ő az első megfutamodó légióból helybeli tizedelést javasolt, de azt is távolsági fegyverekkel. (Rufus 26)

²¹ Frontinus : IV.1.29.

²² Frontinus : IV.1.27.

²³ Titus Livius: II.59 ,Plut.Cras.10; Plut.Anth.39.

²⁴ Phang: i. m. 117–120. old.

samnizsoktól átvett sacramentum rítusát, melynek során beavatták a katonát, aki letette a titoktartási és hűségesküt.²⁵

A korai és közép-köztársaságban, azért is vették sokkal komolyabban a katonai eskü megszegését, mert az nemcsak a földi létét törvényeit, hanem a szakrális szférát is sértette. A bűnös megbüntetésének így volt egy erőteljes vallási oldala, mert az istenek kiengesztelését is jelentette. Ezt mutatja, hogy azokat a katonákat, akik az eskütételt megtagadták, az áldozati állatokkal együtt leszúrták.²⁶ Továbbá az eskü megszegőit nem csak hadseregben büntették hanem, a leszerelés után is esküszegőként éltek tovább, ami egész életükre kihatott.

A köztársaság válságában az eskü – ahogy Phang rámutat²⁷ – számos paradox helyzetet eredményezett. A Marius-féle reformok után ugyanis gyakorlattá kezdett válni, hogy a légiók felesküdték a hadsereg parancsnokára, és ez tovább erősítette a kaotikus állapotokat. A köztársaság utolsó századára – az állam erőteljesen erodálódása mellett – a vallásos alapok is megrendültek, és már nem számítottak visszatartó erőnek, a számonkérés pedig fokozatosan átkerült a hadvezérek kezébe.²⁸

Az írott törvények és az ősi szokások megszegése

A törvények megszegése fogalomkörébe nemcsak az írott törvényekkel szembeni kihágások tartoztak, hanem a szokásokkal szembeniek is. Katonák esetében ezt is szigorúbban ítélték meg. Polybiosnál a lopásért botbüntetés járt, de a tolvaj akár súlyosabb ítéletet is kaphatott. Cato például levágatta kezét annak, aki meglopta a bajtársait.²⁹ Modestinusnál fegyverlopásért lefokozás járt,³⁰ Rufusnál a hadseregből való elbocsájtás és a megbélyegzés szerepel szankcióként.³¹ A köztársaság korábban tehát a lopást szigorúbban büntették.³²

A nemi erőszakra ugyan szintén kevés forrás utal a hadsereg kapcsán, de annak elkövetéséért (hasonlóan annak a megkísérléséhez) általában halálbüntetést szabtak ki.³³ Nem véletlen, hogy a köztársaság bukása utáni kaotikus állapotok megszüntetése folyamán Augustus császár intézkedései között ott találjuk a nő- és gyermekvédelmi intézkedések megerősítését.³⁴

A kora és közép-köztársaságkori tradíciók – ellentétben a görögökkel – a hadseregben egyáltalán nem toleráltak a homoszexualitást és a férfinprostituációt. Ezen magatartás szankciói közé a testi fenytést és a halálbüntetést is egyaránt alkalmazták.³⁵ Ezek egészen a köztársaság utolsó századáig kitartottak, amikor is a hellenisztikus hatások is begyűrűztek a hadseregbe is, így homoszexualitás iránt némiképp már elnézőbbek lettek.

²⁵ Gáspár Dorottya: *Eskü a rómaiaknál és a sacramentum militiae*. Budapest, 1982. Akadémiai Kiadó, 37–38. old.

²⁶ Gáspár, 38. old.

²⁷ Phang, 119–120. old.

²⁸ Gáspár, 40–41, old.

²⁹ Frontinus : IV.1.16.

³⁰ D.47.16.3.12–14

³¹ Rufus 40–44.

³² Míg Gelliusnál (Gell.XVI.4,2) kisebb értékben az egyik hadvezér tolerálta a lopást, azonban általában a botbüntetés volt az elterjedtebb büntetési forma. lásd. Polybios:V.12.37

³³ Appian. B.Civ1.109., Plut.Ser. 5.- Maga Sertorius több ezer embert koncoltatott fel Marius rabszolgából lett katona seregeből, akik erőszakoskodtak, és fosztogattak. A későbbi időkben nem feltétlenül büntették már halállal az erőszaktevőt. Rufusnál (Rufus40) az elkövető orrának levágása, és áldozat kártérítése szerepel.

³⁴ D.47.10.15. 22–24.

³⁵ ValMax: VI.1. 10–11, Polybiosz: VI:37.9.

Hazaárulás (perduellio)

A Brandt által felalított kategóriák közül a perduellio, vagyis az ellenséges érzület, a hazaárulás (és ebből kifolyó magatartás, ellenséggel való bármilyen együttműködés, korrupt magistratúrát viselő személy) szintén tág kategória. Már a XII táblás törvények is halálbüntetést³⁶ írtak elő az elkövetővel szemben. Kezdetben, a korai és közép-köztársaság alatt a büntetés egyértelműen halál volt, de köztársaság végére kezdett előtérbe kerülni az önkéntes száműzés, mint alternatíva.³⁷

A perduelliót nemcsak a rómaiakra használták, a szövetségeseiket is keményen büntették. Az ilyen döntéseket a római szenátus hozta meg.³⁸

A perduellio gyanúja esetén a köztársaság alatt a népgyűlésnek kellett kimondania a végső, halálos ítéletet. Politikusok esetében azt, hogy az illető bűnös vagy ártatlan, nagyban meghatározták a népszerűségi mutatók. A köztársaság korában ezek a perek hivatalosan többnyire a csatavesztés vagy hatalmi aspirációk miatt indultak, a háttérben valójában rendszerint a politikai irányzatok hatalmi harcainak húzódtak meg.³⁹ Ezeket a pereket a nagyobb szavazások előtt, a comitia centuriatán folytatták le a praetor utasítására, de a köztársaság vége felé előfordult, hogy a bírák szerepét két kijelölt duumviri töltötte be, mint ahogy Rabirius esete is mutatja.⁴⁰

A katonai igazságszolgáltatás rendje

A bűncselekmény elkövetőit azonban nem minden esetben vonták felelősségre. Kizáró ok lehetett például a néptribunusi és dictatori tisztség betöltése. Az ezeket betöltő személyek a hivatali idejük alatt elkövetett bűncselekményekért nem voltak felelősségre vonhatóak, másrészt a római jogban a visszaható hatály – néhány kirívó esettől eltekintve – nem létezett.⁴¹ További kizáró ok volt a büntető eljárás lefolytatására az, ha az illető személy elhalálozott, eltűnt, vagy hadifogságba került. Ha azonban előkerült, akkor az eljárást le lehetett folytatni vele szemben. Ide tartozik még a jogos védelem, a sértett beleegyezése, a tévedés, a fizikai kényszer, a hatalommal bíró személy parancsa, az elvárhatóság hiánya, az erőhatalom harmadik személy elháríthatatlan közrehatása.⁴²

Normál esetben a menedékhelyen való tartózkodás pergátló körülmény, de a proscriptio idején nem számított olyan tényezőnek, amit figyelembe vettek volna.

A közbenjárás (intercessio) nemcsak a civil magistraturáknál létezett, hanem a hadseregben is. Erre a legjobb példa Scipio Africanus Maior és öreg Cato esete, amikor is az afrikai hadjárat alatt Cato, aki mint quaestor, először tiltakozott Scipio pénzügyi ügyletei miatt, majd a hadsereget elhagyva⁴³ Rómába utazott, és Fabius Maximusszal közösen vádat emelt Scipio ellen.

³⁶ Watson, Alan: Legal Origins and Legal Chance. The Hambledon Press, 1991. 115–127. old.

³⁷ Kelly P. Gordon: A history of exile in the Roman Republic. Cambridge University Press, 2006. 60–64 old.

³⁸ Zlinszky János: Római büntetőjog. Budapest, 1991. Nemzeti tankönyvkiadó. 99–101. old.

³⁹ Andrew M. Riggsby: Crime and commity in Ciceronian Rome. 213–116. old.

⁴⁰ Lily R. Taylor : Roman Voting Assemblies: From the Hannibalic War to the Dictatorship of Caesar. 100–103. old.

⁴¹ A kivétel a dictatorok közül Marcus Furius Camillus esete, akit elítélték a Kr.e. 394-ben a Vei elfoglalásakor római kézre került zsákmány nem korrekt elosztása miatt.

⁴² Sáy Pál i.m: 15–33. old.

⁴³ Plut. Cat Mai. 3.

Az eljárás menete nagyban függött a körülményektől. Ha a körülmények olyanok voltak (például az eljárás háború vagy csata közepén zajlott, vagy a jellege szimpla fegyelmi vétség volt), akkor automatikusan sor került a statáriális alkalmazására. Más esetekben a szokásos eljárási menetrend vegyes képet mutat. A rómaiakkal szövetséges csapatok esetében a büntetés nem a római, hanem szövetségesek hatáskörében tartozott, és a büntetőeljárást és a kiszabást is praefectusok végezték. A sereg állományába tartozó közkatonák, tisztek esetében általában a hadbírótság döntött, a hadsereg élén álló, többnyire a politikai elitből kikerülő személyekről viszont a szenátus vagy a népgyűlések előtti bíróságok.

A haditörvényszék

A hadseregen belül a haditörvényszéket általában a katonai tribunusok alkották, akiknek a száma és jellege olykor megváltozott. A korai időkben a tribunusok élén álló tribunus hatalma a törzsi kereten is nyugodott. A törzsi keretek lebomlásával a választás átkerült a comitia centuriatahoz. Érdekes jelenség volt a Kr.e. 5. és Kr.e. 4. század első feléig létező, consuli hatalmú katonai tribunus intézményrendszere.⁴⁴ Ezeket a bírói jogosítványokkal is rendelkező szervezeteket, amelyek a patricus és plebejus hatalmi harc termékei voltak, a keletkezett feszültségek miatt Kr.e. 367-ben, Caius Licinius Stolo javaslatára eltörölték. A szervezetben betöltött tisztség eleve is plebejus consulokat volt hivatott ellensúlyozni, de az igazságszolgáltatás menetét a hadseregben is befolyásolni tudta. Kr.e. 311-től már a nép választotta meg őket, és a consul vagy a dictator döntött arról, hogy melyik légióba kerüljenek.

A római elit többször megkísérelte visszaszerezni a katonai és hadseregen belüli bíráskodás jogkörét. A folyamat végül a Kr.e. 168-ban hozott senatusi határozattal részben lezárult, amikor is a katonai tribunusok felét a mindenkori consulok, míg a másik felét a népgyűlés választja, de a polgárháborús állapotok idővel ezt lehetőséget is megszüntették.

Polybios korában legiónként 6 katonai tribunus volt, akiket a consul nevezett ki.⁴⁵ A Marius féle haderőreform a katonai tribunusokat annyiban érintette, hogy 6-ból egy tribunus: a tribunus laticlavus kiemelkedik, a korábban egyenrangú tribunusok fölé emelkedik, és rangban közvetlenül a legatus után következik a hierarchiában. Így, mivel nagyobb a rangja, mint többi katonai tribunusnak, feltehetőleg az összeülő katonai törvényszéknél is nagyobb szerepet játszott, mint a társai. E katonai törvényszék hatáskörébe gyakorlatilag mindenki bele tartozott, aki hadseregarancsnok alatt állt.

Mivel tribunusok kinevezésüket a consultól kapták ezért felette nem ítélezhettek. Amennyiben sereg élén álló személlyel kapcsolatban valamilyen gyanú merült akkor, akkor vizsgálóbiztosok érkeztek Rómából, akik eldöntötték, hogy van-e alapja a gyanúnak vagy nincs, amennyiben a vizsgálóbiztosok alapot találtak rá, akkor hadvezért a tárgyalás megkezdésére a szenátus elé, Rómába szállíthatták.⁴⁶ Ezek az ügyek többnyire hadsereg költségvetésével és a hatékony vezetésével voltak kapcsolatosak, de olykor a politikai szférából is érkeztek feljelentések. Publius Cornelius Scipio Africanus Maior többször került a szenátus elé a hadiköltségek elszámolásával kapcsolatos problémákkal (ennek a politikai szálakon túl valóságalapja is volt). Az a tény azonban, hogy a népgyűlésen ki tudta magát menteni, elsősorban a népszerűségének volt köszönhető.

⁴⁴ Lb. Brenan, T. Corey: The Praetorship in the Roman Republic. Vol.1 Origins Oxford University Press to 122, 51–54 old.

⁴⁵ Polybiosz: VI:12.6.

⁴⁶ Plut. Cat. 3.

A végrehajtások már csak a pedagógiai okok miatt, elrettentés céljából mindig nyilvánosak voltak.

A büntetés kiszabásának módját olykor hellenisztikus hatások is érték (így vezették be például a keresztre feszítést.⁴⁷ Elterjedt volt az elefántokkal való széttapostatás, de az is előfordult, hogy a megbüntetett személyt az állatok elé vették. Mivel van különbség halál és hálál között, ezért ezeket általában súlyosabb bűncselekmények elkövetése esetén szabták ki. A büntetés módjának megválasztásában befolyásoló tényező volt a hadvezér habitusa is, mivel végső soron felette állt a katonai törvényszéknek, ugyanis a hatalmat a tribunusok a mindenkori consultól kapták.⁴⁸

A kegyelem

A büntethetőséget – akár a gyilkosság esetén is – megszüntette az eljárás közbeni kegyelem, de ezt nagyban befolyásolta az elkövető indítéka és az egyéb körülmények. Caius Marius consul például felmentette és kitüntette a seregében szolgáló Treboniust, aki kardjával megölte a felettesét, Caius Lusiust, aki szexuális célból erőszakoskodott a beosztottjával.⁴⁹ A kegyelem kiszabásánál a korai és a közép-köztársaság koránál nem számítottak befolyásoló tényezőnek a szoros családi kötelékek. Gyakran előfordult, hogy a hadvezér olykor saját fiát is kivégeztette, vagy súlyosan megbüntette.⁵⁰

A kegyelem nemcsak az egyes egyéni esetekben történt. Olykor előfordult, hogy nagyobb katonai egységekre is kiterjesztették. Ez a tendencia elsősorban a köztársaság utolsó évszázadában mutatkozó zilált polgárháborús állapotok terméke, melynek során az elérni kívánt célért igen sokszor felülírták a korábbi morális berögződéseket.⁵¹

* * *

Amennyiben az ókori nemzetközi háborús konfliktusokat vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy a római katonák által elkövetett, mai fogalmainknak megfelelő katonai bűncselekmények kapcsán római részről kettős mércét alkalmaztak. A dolgok alakulását egyrészt nagyban befolyásolta a hadjárat típusa és az államközi kapcsolatok alakulása (egy büntető vagy hódító hadjárat kapcsán a háborús bűncselekmények természetes velejárói a katonai cselekményeknek). Másrészt a római hadvezetés pszichikailag is igyekezett megtörni az ellenséget, a katonákat pedig a zsákmány rendkívüli módon tudta motiválni – így gyakorlatilag a hadvezér kezében volt a döntés, hogy milyen mértékben ad teret a katonáinak. Ez paradox helyzeteket eredményezett, különösen a köztársaság válságának időszakában: ha ugyanis a hadvezér visszafogta katonáit, akkor azok képesek voltak szembe fordulni előljáróikkal is, és akár fel is lázadtak; ha viszont engedte őket fosztogatni, az harci értékük csökkenéséhez, a sereg felbomlásához vezethetett.

⁴⁷ L.b. Sály Pál: i.m. 92–105. old.

⁴⁸ Erskine, Andrew : How to Rule the World : Polybios 6 Reconsidered in Polybios and his World. Essays in Memory of F. W. Walbank (szerk. Bruce Gibson) Oxford University Press, 2013. 241–243. old.

⁴⁹ Plut. Mar. 14.

⁵⁰ Manlius Torquatus-Titus Livius: VIII.7, Cic, de Fin.I.VII.23, Fabius Buteo (Kr.e.221) Censorius, Orosius –Oros. IV.13. 17–18.

⁵¹ A polgárháborúban átállások történtek, másrészt Caesar a győzelme esetén általános kegyelmet hirdetett, azoknak, akik letették a fegyvert, és elfogadták az új rendszert.

A jelzett dilemma végig jelen volt Lucullus Mihridatész elleni hadjáratában.⁵² Egészen más volt a helyzet azonban, amikor például rómaiak szövetségeseit érte atrocitás a római hadsereg részéről, vagy amikor római uralom alatt álló területen fordultak elő túlkapások (az adóbérlők ügyeibe általában az állam nem avatkozott bele). Az állam elsősorban biztonságpolitikai és propagandisztikus megfontolásokból igyekezett ezeket a problémákat kezelni.⁵³

⁵² Plut.Luc. 7–35

⁵³ Az effajta hozzáállás tipikus manifesztációja a rhegiumi incidensre adott reakció, ahol több mint 4000 katonát végzet ki a római állam, mert azok a városban fosztogatni, és erőszakoskodni kezdtek a város őrzése helyett. Polybios: I.7.12, Titus Livius: XXVIII.28, Dion.Hal XVI:1, Appian.Sam.IX:4, Zonaras.VIII.6. m-o.